

AQUILA PENNATA és AQUILA MINUTA. ¹⁾

Eléadta gr. LÁZÁR KÁLMÁN

az 1861. febr. 13. dikai tud. ülésben.

Az Aquila pennata egyike legérdekeseb madarainknak.

Tartozkodási helye nagyon elterjedt, de mindenütt nagyon ritka. Európában leginkább Magyarhont tarthatni hazájának és így kiválólag sajátunknak mondhatva kettős oknak van érdekekkel viseltetni iránta. Sőt ez oknál fogva kötelessége hazai ornithologainknak figyelemmel kísérni nehogy előbb utóbb idegen ember ismertessen meg tüzetes természetrajzával.

Tudomásom szerint ezen ritka madarat Rüppell Dongolában találta, Schlegel a Kafferek földjéről kapta, Brehm Alfréd Egyiptomban, az öreg Brehm egyet Szakszoniából, 1830-ba egyet Bécs környékén löttek, Frankhonban Temminck lelt egyet. Riocour (ap. Temm. m. d'ornith. III. p. 24) szerint Aranjuetzben magas fákon fészkel; ebben azonban Schlegel (Sussemilhl Vögel Europas lap. 58) kékedik azon okból, mivel e madár inkább keleti mint nyugati Európában honos, s hogy a kédségre oka volt bizonyítja Brehm L. Ch. hozzám intézett levele, melyben tudatja velem, hogy fia Alfred Madrid környékén egy pár fiatal törpe sasot talált s ma is életben tart, melyek kissébbek levén a pennata és minutánál, ezen felül melükön sötétebbek mint az általom talált s leirt A. pennata; ettől külön fajnak tartja és A. pygmaeanak nevezte el.

Az Aquila pennata majdnem elfelejtődött volna ha Temminck nem írja újra le (m. d'ornithologie). Utóbb Cuvier említi (Regne an. II. p. 33) de leírását mint látszik régi kitömött példány után

készítette nagyon hiányosan, sőt hibásan azt állítván, hogy ujjai kékesek; holott szép ezírom sárgák.

Legtüzetesebb és jobb ismertetésit adja Brehm L. (Lehrbuch der V. Europas I. p. 20) egyszersmint idézett művében az Európai törpe sasokat két fajra osztja u. m. Aquila pennata és A. minuta. Állítását egy birtokába levő A. minuta példány után a következőkre alapítja: az A. minuta az A. pennatától különbözik:

1-sőr ¹⁾ esőre alkotása által, mint a mely az Astur palumbariuséhoz hasonlít; ellenben az A. pennata esőre valódi sasesőr.

2 or tollazata színezete által. Az egészen kávébarna, holott a hason idejű A. pennata alteste világos rozsdasárga.

Végül megjegyzi hogy körmei nagyon hosszúk és leblei egyenesen elmetsett farka végeig érnek.

Dr. Brehm e tárgyban kimerítőbben de hasonló értelemben értekezett évekkal későbbben a Dr. Cabanis szerkesztette Ornithologiai lapban (Journal für Ornithologie 1853 III. tüzet).

Gr. Wodziecky védi, Naumannia ezimű szaklapban, Brehm állítását s annak igazolásául 3 általa Galliezián lött példány leírását adja, de csak hamar az után egy hatalmas flankenbewegungot csinálva visszavonja szavát s a két fajt együvé esapja. Félre esapásának azt az okát adja, hogy gallieziai erdeiben 7-8 (?) pár A. pennatát találván fészkelve alkalma lön e madarat alaposan észlelni (?) nemesak, hanem 2 o'y példányt lött, melyek ugyan tökéletesen hasonlítanak az A. minuta

¹⁾ Tollas sas, törpe sas. Én e nevezetek helyett ezeket ajánlanám; Aquila Temminckii és Aquila Brehmii. L. K.

¹⁾ Brehm L. Lehrbuch I. p. 21.

leírásához, de fehér vállfoltaik vannak s tojásaik is szintolyanok minők az A. pennataéi t. i. zöldes fehérek, csak hogy ezeknél nagyobbak, a miből aztán azt a következtetést vonja hogy a két faj egy!!

Ujabb ornithologok, legközelebről Fritsch (Voegel Europas Prag 1858 füzet I. lap 14.) könyvedén megnyugodva gr. Wodzicky állításán egy fájja olvasztják össze az A. pennatát és A. minutát.

Én, birtokába levén magam is egy pár kinőtt A. pennatának, továbbá muzeumokban látva az A. minutát, melyet hibásan tartanak „fiatal koru him tollas sasnak,” kétségbe jöttem az ujabb ornithologok állítása felől, mégpedig a következő okoknál fogva:

A fiatal A. pennatának keresztelt példányok és rajzok egy hajszálíg hasonlítottak a Brehm által leírt A. minutához.

Aztán ugy tetszett nekem hogy gr. Wodzicky kissé dilettans módra járt el észleletével, és így őt addig követnem lehetlen vala míg állítását kritika alá nem vontam, amíg az nézetem szerint a rostálást nem állotta ki. Ő ugyan is azt mondja:

azért vonja vissza előbbi állítását mivel az általa lőtt két példánynak melyek az A. minutához hasonlítanak, fehér válltollai vannak és mivel tojásai, habár nagyobbak (!) de hasonló szintűek mint az A. pennataéi.

De hiszen Brehm (Lehrbuch p. 21.) éppen azt mondja, hogy az A. minutának megvannak a fehér válltollai, sőt erre sulyt fektetve ezt ismerető jelként említi ¹⁾, a mi pedig a tojások színezetét illeti, ez nem határoz, mivel az egymással rokon fajok tojásainak színezete igen gyakran oly anynyira hasonlít egymáshoz, hogy csak is nagyságuk és alakjuk határoz (hogy többet ne említek p. o. a Fringilla Spinus és Fringilla carduelis); e szcrint tehát az a körülmény, hogy a gr. Wodzicky találta tojások nagyobbak mint rendesen szoktak lenni az A. pennata tojásai, nem hogy Brehm ellen sőt éppen mellette bizonyít.

Kételyeimet eloszlatni és ez ornithologiai pert eldönteni ohajtván mindent elkövettem mi töllem kitelt, hogy az Aquila pennata fészket fölleve a valót kifürkészem; de bárba sejtettem, hogy lakhelyem környékében fészkelnek, még is csak a véletlennek köszönhetem, hogy igyekeztem nem maradt siker nélkül. Mármár csüggedtem, midőn egy iparos, a ki szenvedélyes madarász és számomra gyakran szokott tojást gyűjteni, a felől tudósít, hogy a szászvárosi erdőben két Héjafiókát lelt. Pár nappal később Julius 16. 1860 átrándultam megtakintásuk végett és nagy örömemre azon-

¹⁾ Gr. Wodzicky midőn Dr. Brehm állítását védte főkéletesen megegyezik az A. minutának Brehm általi leírásában, azzal a különbséggel hogy eltagadja tőle afehér válltollakat. De vajjon a gróf által lőtt ama példány nem volt-e éppen vedlésben vagy nem volt azon évi kinőtt fióka melynél alig létezik egy pár fehér válltoll? L. K.

nal reáismertem a vélt Héjákban az Aquila pennata fiókáira.

Egy him és egy nőstény volt, mint későbbre meggyőződtem felőle.

Akkor fölül csokoládé barnák, alul élénk rozsdavörösek voltak (minő a fiatal Circus pallidus) csak egyes, alig kivethető rövid szárvonalokkal. A fehér válltollak merőben hiányzottak, szivárványuk sötét barna volt.

Julius utolsó napjaiba már kezdett mutatkozni a fehér váll folt és egy-egy barna karcz itt-ott mellőken.

Augustus elején majdnem egészen kivoltak növe. Gégéjükön, mellőken már sürűbben, mutatkoztak a tollszár vonalak, de még is jóval gyéribben mint a véneknél szokott lenni, noha azoknál sem jelentkeznek nagyon sürűn; altestük rozsdavörös színe sokat halványult, ¹⁾ hasonlólag szivárványuk. Fehér válltollaik meglehetősen kinőttek.

A még egy évet be nem töltött nőstény homloka, fejteteje és nyakszirte élénk rozsdabarna keskeny sötét barna szárvonalakkal, köpenye sötétbarna szép lilaszín zománczczal, farkfedő tollai fehéresfakó szegélyűek, farka sötétbarna, alig kivethető még sötétebb kereszt sávolyokkal, melle halvány rozsdasárga sötétbarna szárvonalakkal, hasa kevésbé világosabb rozsdasárga és csak is gyéren tarkázva barna szárvonalokkal (Schafstriche); szivárványa szürkés barna, csőrének töve kékesszürke, végénél fekete, szárnyai belül fehérek egyes fekete csöppekkel, evezőtollai kívül feketék, belül szürkés sötétebb kereszt sávolyokkal csikolva. Vállfoltja fehér.

a hason idejű him feje, nyakszirte sötétebb barna mint a nőstényé, melle és hasa fehéres sárga, a tollszárvonalok testén gyéren mutatkoznak, kivéve a mell két oldalán levő halvány barna tollakból álló $1\frac{1}{2}$ hüvelynyi foltot, melynek minden tollszára sötét barna.

Én az általam itt elmondottakat összehasonlítva az újabb ornithologok állításával, tekintetbe véve azt, hogy egyikök sem látta a félröpű Aquila pennatát, egyikök sem nevelte fel, végre hogy az idén is július 16. és július 20-án két fiókat kaptam, melyek a tavalyiakhoz mindenben hasonlítván azt bizonyítják hogy varietások nem lehettek:— mondom mindezt részrehajlatlan szigoru kritika szemüvegén át tekintve azt a meggyőződésemet kell ki nyilatkoztatnom, hogy Brehmnek igaza van és Európában a törpe sasoknak két faja létezik u. m. Aquila pennata és A. minuta ²⁾.

¹⁾ Holott gr. Wodzicky és Fritsch állításaik szerint legalább a fiatal himnek éppen még sötétülni kellett volna, s hasonlólag a nősténynek is: miut Fritsch szerint V. tábla 3-ik rajz a kinőtt nőstény sötétebb a himnél. L. K.

²⁾ Brehm leveléből kiindulva éppen nem tartom lehetlennék hogy az általa A. pygmaeanak nevezett is külön faj. — E tárgyba Brehmnel megkezdett levelezésemet annak idejében közzé teendem.

Mielőtt azonban jelen czikkemet befejezném szükségesnek tartom még közleni Brehmnek egy július 9-ről 1861 hozzám intézett levele kivonatát, úgy szintén az Aquila pennatáról tett észleleteimet.

Brehmnel közölvén nézetemet és észleleteimet a többek közt e tárgyra vonatkozólag ezeket írja:

„Önnek az Aquila pennata és minuta faj különbsége kifürkészése körül tett buvárlata döntő, mi által nekem igen nagy örömet szerzett és a tudományak szolgálatot tett Remélem ön nem leend annak ellene hogy azt közzé is tegyem ön előtt egy európai Ornitholog sem tudta, hogy minő tollazata van a fiatal Aquila pennatának sat.

Tehát az Ornithologia eme kitünő bajnoka is nézetemet helyesli s az által véleményét megerősítettnek hive ez ornithologiai pert befejezettnek tekintti.

Most még csak néhány szót e ritka sas életmódjáról, szokásairól és bonczatani észleleteimről.

Miként alkalmam volt tapasztalni, szálas eszre-erdők szélein szokott 3—4 párból álló kis társaságokban fészkelni. Eddig még sehol le nem irt fészket közel az erdőszélekhez 30—60 láb magasba rakja ujjnyi vastagságu galyakból s belül

falevéllel béleli ki nagyon szegényesen. A fészek 3 láb átmérőü. 1½ láb magas, lapos és oly tömötten van rakva, hogy a szél át nem járja.

Tojásait — melyeket számi ásom szerint május közepén tojik — nem ösmerem.

Nagyon előrevigyázó s ha észre veszi hogy ember van közel fészkéhez, egész félnapokig nem közeledik imehez, hanem szép csavar körökben ropant magasba emelkedve kereng felette, hallatva néha éles füttyhez hasonló kiáltását; néha mintegy függve lebeg egy ponton a légben, mint a vércse solyom (Falco Tinnunculus) szokott.

Legkedvesebb táplálékát apró madarak képezik, de egér maradványokat is leltek fészkenél.

Bonczatani észleleteim a következők:

Kaponyája lapos, oldalbordája 8 pár van, mellecsontja keskeny, hosszudad és szélesebb végénél tömpe háromszöget képez, nyelve váludad, sima, tövénél sok a mirigy; gégeje lágy, keskeny porczytrükből áll; szive nagy, májának jobb lapja még egyszer akkora mint a bal, epéje rendkívül nagy, hosszudad tojásidomu; hasnyálmirigye keskeny, hosszudad és osztatlan; bele 2 láb 3 hüv. hosszú, alig észrevehető 2½ vonalanyi vakbelelkel.